

Σειρά Ανοιχτή Σκέψη
Τόμος 1ος: Προσωκρατικοί
Συγγραφέας: Αλέξης Καρπούζος
anoixti-skepsi.tumblr.com
open-thought-blog.tumblr.com

Εργαστήριο Σκέψης, Αθήνα 2014

Η σειρά **Ανοιχτή σκέψη** περιλαμβάνει μια συλλογή κειμένων και ομιλιών που γράφτηκαν και εκφωνήθηκαν στο πλαίσιο των μαθημάτων που πραγματοποιήθηκαν στο **Εργαστήριο Σκέψης**, στο διάστημα 2008-2014. Αυτά τα κείμενα συνθέτουν μία ενιαία και πολυδιάστατη στοχαστική έρευνα που ιχνηλατεί τις εποχιακές μεταμορφώσεις του Χρόνου και τις περιπέτειες της φιλοσοφικής Σκέψης. Οι σκέψεις που αναπτύσσονται, επιχειρούν να συναρτήσουν την Ιστορία με τη Φιλοσοφία, με διάθεση να διερευνήσουν το Αίνιγμα του Κόσμου που δεν είναι, αλλά ξετυλίγεται ως ανοικτός χωροχρόνος με τις σκέψεις που τον εκφράζουν, με τις γλώσσες που τον ονομάζουν.

Προτιμήσαμε να μην επεξεργαστούμε, ιδιαίτερα, τα κείμενα και να τα δημοσιεύσουμε με τη μορφή που αρχικά παρουσιάστηκαν. Και το κάναμε αυτό, γιατί θέλαμε να αποδοθεί η σκέψη, το δυνατόν, στην αυθόρμητη έκφρασή της. Τα κείμενα που δημοσιεύονται και οι ιδέες που αναπτύσσονται, αποτελούν εναύσματα, για περαιτέρω αναζήτηση, έρευνα και στοχασμό και αυτός, άλλωστε, είναι ο στόχος κάθε σκεπτόμενου ανθρώπου.

Περιεχόμενα

Η σκέψη του Εν-Όλου	1
Η ανάδυση της μεταφυσικής σκέψης	3
Η Σκέψη στον Ηράκλειτο	11
Ο Λόγος και η Διαλεκτική στην Ιστορία	19
Η Σκέψη στον Παρμενίδα	23
Από τον Παρμενίδα στην τεχνο-επιστήμη	27
Προλογίζοντας τη φιλοσοφική-μεταφυσική σκέψη	29

Η σκέψη του Εν-Όλου

Η χαραυγή του αρχαιοελληνικού στοχασμού εντάσσεται ιστορικο-χρονολογικά, σε μια εποχή που αφυπνίζεται το «συμπαντικό πνεύμα». Οι Ουπανισάδες, οι Βέδαις και ο Βουδισμός στις Ινδίες, ο Κομφούκιος, ο Λάο-Τσε. ο Βουδισμός Ζεν και η Ταοϊκή παράδοση στην Κίνα, ο Ζωροάστρης στο Ιράν, οι Ιουδαίοι προφύτες του Ισραήλ και ολόκληρη η Παλαιά Διαθήκη, οι Άραβες μύστες και ποιητές, με τη μεταφυσική θρησκευτικότητα τους, διατυπώνουν σημαντικότερες σκέψεις και προτείνουν ένα άνοιγμα που προϋποθέτει νηφάλια και γαλήνια ετοιμότητα για να αναγνωρισθεί. Έτσι, ο προφιλοσοφικός στοχασμός των σοφών και ποιητών της Ιωνίας αναδύεται σε ένα αρχαϊκό ανατολικό και ασιατικό πλαίσιο σκέψης και ομιλίας, το οποίο αφομοιώνει και γονιμοποιεί ριζικά με τον Λόγο και την αφαιρετικότητα της σκέψης που εγκαθιδρύει.

Οι προσωκρατικοί, αλλά και συνολικά η Δυτική οντολογία και μεταφυσική, διερωτώνται: «Γιατί υπάρχει το Είναι και όχι το μη Είναι (Μηδέν);». Τίθεται δυναμικά το ερώτημα, αν ο Λόγος προέρχεται από το Είναι ή το Είναι από το Λόγο; Γιατί ανακλάται το Ένα στο Πολλαπλό; Ποιο είναι αυτό που ανακλάται και ποιό το ανακλώμενο; Ποια είναι η σχέση του Ενός με το Πολλαπλό και γιατί το Ένα δεν αποκαλύπτεται μόνο του; Τι είναι αυτό που προκαλεί την ψευδαίσθηση και πώς διαφορίζεται από το Αληθινό; Ο Προσωκρατικός στοχασμός τολμά να αναλάβει το αίνιγμα του Κόσμου και την περιπέτεια των αμετάκλητων ερωτημάτων που θέτει. Η διερεύνηση διαξάγεται με ορθολογικό κριτικό, αλλά και εννοιακό-δαισθητικό τρόπο, σφαιρικά (ολιστικά) αλλά και αποσπασματικά (ειδικά).

Η προσωκρατική σκέψη διερευνά, στοχάζεται και εξηγεί, αποσπασματικά (ειδικά) και συστηματικά (ολικά), για πρώτη φορά στην ιστορία του κόσμου, την Ενότητα-Ολότητα του Είναι εν τω Γίγνεσθαι Κόσμου με το Νου και την αφαιρετική ορθολογική σκέψη. Το Εν Όλον αντιμετωπίζεται ως ο Λόγος και η Αλήθεια της Θεϊκής και ακατάλυτης Φύσης. Το Εν Όλο είναι ένα ενιαίο και αδιαίρετο εύτακτο σύνολο, «Κόσμος». Οι πολλαπλές μορφές του Κόσμου, ως

οντικές κατηγορίες, η φύση, η κοινωνία, ο άνθρωπος τίθενται σε σχέσεις αμοιβαίας αλληλεξάρτησης, είναι αδιάρρηκτα συνυφασμένες μεταξύ τους και διέπονται από το Λόγο του Κόσμου.

Στην «επιστημολογική» θεώρηση των προσωκρατικών, τα φυσικά φαινόμενα δε θεωρούνται πια αποτέλεσμα τυχαίων ή αυθαίρετων υπερφυσικών ή θεικών δυνάμεων, αλλά αποτέλεσμα κανονικών και προσδιορίσιμων ακολουθιών από φυσικές «αιτίες» και «αποτελέσματα». Για πρώτη φορά δημιουργείται η έννοια της κατηγορίας φαινομένων που αναφέρεται στα γενικά και κύρια χαρακτηριστικά και όχι στα ειδικά, περιπτωσιακά και συγκυριακά. Εγκαινιάζεται η δημόσια αντιπαράθεση των πεποιθήσεων για τον κόσμο και τη φύση μέσω της κριτικής και ορθολογικής αντιμετώπισής τους. Η δημόσια αποδοχή ή η κριτική των ιδεών αποτελούσαν αναπόσπαστο στοιχείο της διαδικασίας για την αποδοχή, την αμφισβήτηση ή την απόρριψη των ιδεών, δηλαδή συνιστούσαν απαραίτητο όρο για να γίνουν ευρύτερα αποδεκτές. Αυτό σήμαινε ότι η γνώση δεν ήταν αποκλειστικό προνόμιο των μάγων, των ιερέων και των βασιλέων, αλλά κοινοποιούνταν στο δημόσιο χώρο. Μαζί με την ανάδυση ενός νέου τύπου σοφού έχουμε και τη δημιουργία των πρώτων επιστημονικών κοινοτήτων των Σχολών σκέψης και έρευνας. Αυτή η μεταμόρφωση της σκέψης έχει και το αντίστοιχο ισοδύναμό της στο πεδίο της τέχνης. Οι έλληνες της Ιωνίας αποδέσμευσαν το έργο τέχνης από τη χρηστική του αξία και υιοθέτησαν μια νέα πνευματική στάση, η τέχνη μετουσιώθηκε σε παιχνίδι γραμμής και χρώματος, ρυθμού και αρμονίας. “Η τέχνη για τη τέχνη” υπήρξε η τρομακτικότερη μεταβολή που έχει συμβεί στην ιστορία της τέχνης, όπως επισημαίνει ο Χάουζερ.

Η ανάδυση της μεταφυσικής σκέψης

Στις ανατολικές παρυφές του ελληνικού εποικισμού, στην Ιωνική Μίλητο, μία από τις πιο ευημερούσες πόλεις του 6ου αιώνα, συναντάμε το Θαλή, τον Αναξίμενη και τον Αναξίμανδρο. Με κίνητρο το θαυμασμό και την περιέργεια για τον φυσικό κόσμο θα πορευθούν διερωτώμενοι για την αρχή του Είναι του Όντος και θα αναζητήσουν πίσω από τη μεταβλητότητα και την πολλαπλότητα των φαινομένων μια μόνιμη, σταθερή και θεμελιώδη ουσία, η οποία θα είναι και η αρχή προέλευσης του κόσμου. Οι στοχαστικές διερευνήσεις τους δεν επικαλούνται, κατά κανόνα, τους θεούς για να εξηγήσουν την αρχή και τη φύση των πραγμάτων. Η σκέψη και η γλώσσα τους, δεν περιλαμβάνει την προσωποποίηση ή τη θεοποίηση της φύσης που συναντήσαμε στις κοσμογονίες του Όμηρου ή του Ησίοδου.

Κοινό γνώρισμα και των τριών Μιλησίων είναι ότι η πρωταρχική ουσία δε συνδηλώνει μόνο τη σύσταση, αλλά και η ίδια ενέχει την ικανότητα αλλαγής και εξέλιξης, όπως αυτή εκδηλώνεται σ' όλες τις εκφάνσεις του φυσικού κόσμου. Η πρωταρχική ουσία είναι αιώνια και αυτενεργής. Η «οντολογική» θεωρία των τριών Μιλησίων «φυσικών» περί μιας σταθερής, μόνιμης και αναλλοίωτης «πρώτης αρχής», δημιουργεί τις πρωταρχικές απορίες ως προς τη σχέση των αισθήσεων με την κοσμική πραγματικότητα, ως προς τη σχέση του Είναι με το Γίγνεσθαι. Στα θεμελιώδη αυτά οντολογικά και «γνωσιοθεωρητικά» ερωτήματα για τη φύση της γνώσης, της αλλαγής και της αλήθειας θα επιχειρήσουν να διερευνήσουν, με τον ιδιαίτερο τρόπο τους, ο Παρμενίδης και ο Ηράκλειτος που θα παρουσιάσουμε παρακάτω.

Ο Θαλής και ο Αναξίμενης αποδίδουν και υποστασιοποιούν την αρχή του κόσμου σ' ένα πρωταρχικό κοσμικό σύμβολο, στο νερό και τον αέρα. Όλος ο πολύμορφος κόσμος των φυσικών φαινομένων συνιστά μια ενότητα και διέπεται από τις δημιουργικές πρωταρχές του νερού και του αέρα όλα τα φυσικά όντα ήταν μεταλλαγές αυτών των πρωταρχικών κοσμικών υλικών. Ο κόσμος θεωρούνταν

αγέννητος, άφθαρτος και δυνάμενος να μεταμορφώνεται, αενάως, από μόνος του. Ο Θαλής απορρίπτει τον πολυθεισμό και αποδίδει την ποικιλία των θεών στις αρχαίες δοξασίες και τις μυθικές εξηγήσεις της αρχαίας κοσμογονίας. Θεωρεί ότι η «Θεότητα» είναι η Νοημοσύνη που ζωογονεί τον κόσμο χάρη στη συμμετοχή των δαιμόνων: η Νοημοσύνη αυτή αποτελεί ένα σύνολο μαζί με το πρωταρχικό φυσικό στοιχείο του νερού.

Ο Αναξίμανδρος ήταν ο πρώτος που διατύπωσε τη λογική αναγκαιότητα μιας οικουμενικής αρχής. Ο Αναξίμανδρος διαφοροποιείται και προτείνει «αρχή των όντων το άπειρον.. εξ ων δε η γέννεσις εστί τοις ούσι και τη φθοράν εις ταύτα γίγνεσθαι κατά το χρεών, διδόναι γαρ αυτά δίκην και τίσιν αλλήλοις της αδικίας κατά την του χρόνου τάξιν». Σ' αυτό το σημείο να παρατηρήσουμε, ότι για την προσωκρατική σκέψη και τον Αναξίμανδρο στην προκειμένη, το στερητικό «α» δεν επέχει σημασίας στερητικής άρνησης, αλλά έχει τη σημασία της καταφατικής άρνησης, η άρνηση είναι το διαλεκτικό έτερο του θετικού και το αντίστροφο. Το άπειρο του Αναξίμανδρου είναι αυτό που δεν έχει πέρας και η αλήθεια είναι το αντίθετο της λήθης. Πέρας και λήθη, ως διακεκριμένες φυσικές και νοητικές κατηγορίες ξεπερνιούνται χάρη στην αδιάκοπη εξερεύνηση της αλήθειας και του απείρου. Για τον Αναξίμανδρο το άπειρο είναι το Απροσδιόριστο, αυτό που δεν έχει αρχή, ούτε είναι αποτέλεσμα γονιμοποίησης, συνεπώς είναι αιώνιο και ακίνητο. Μόνο αυτό που αλλάζει και εξελίσσεται («γίγνεσθαι») προϋποθέτει όρια και περιορισμούς, ενώ το άπειρο αντιθέτως αγνοεί αυτές τις ιδιότητες. Ο Αναξίμανδρος είναι ο πρώτος που εισάγει στη φιλοσοφική σκέψη τον όρο «αρχή». Παραδέχεται ότι τα φυσικά στοιχεία (το νερό που γονιμοποίησε τον αέρα, το χώμα και τη φωτιά), τα οποία έχουν όρια, όπως και τα όντα, προέρχονται από μια άπειρη αρχή, κοινή και ενιαία για όλα. Γι' αυτό το λόγο, το «γίγνεσθαι» δεν έχει ως αιτία ή αρχή τη μεταβολή του στοιχείου, αλλά το διαχωρισμό των αντιθέτων, λόγω της αιώνιας κίνησης. Ο Αναξίμανδρος προσδιορίζει ότι κάθε μορφή ύλης είναι πεπερασμένη. Όταν κάτι γεννιέται, σημαίνει ότι γίνεται πεπερασμένο, όταν πεθαίνει, επιστρέφει στην αρχή όλων των πραγμάτων και επειδή όλα τα όντα που γνώρισε και θα γνωρίσει ο κόσμος είναι πεπερασμένα, γι' αυτό υπήρξαν και

θα υπάρχουν σε απερίοριστο βαθμό.

Στην κάτω Ιταλία, στις αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας, ενεργεί η Πυθαγόρεια σχολή. Μέσα σε μια τελετουργική και μυστικιστική ατμόσφαιρα, αναπτύσσονται τα μαθηματικά και η μουσική. Στους Πυθαγόρειους, η απάντηση στο ερώτημα της πρώτης αρχής δεν αναζητείται στην ύλη, αλλά στη μορφή και στις δομικές σχέσεις των όντων. Αυτές οι σχέσεις διατυπώνονται με ποσοτικά μεγέθη (αριθμούς) και θεωρούνται αναλλοίωτες και αιώνιες, σε αντίθεση με τον συνεχώς μεταβαλλόμενο υλικό κόσμο. Η κοσμική αρμονία θεωρούνταν ταυτόσημη με τους λόγους αυτούς και αυτή η πεποίθηση κατέτεινε στην πίστη πώς το σύμπαν περιγράφεται και καθορίζεται πλήρως στα πλαίσια ρητών σχέσεων της μορφής p/q , με p και q φυσικούς αριθμούς και q . Έτσι, με τους Πυθαγόρειους, παρατηρείται μια πνευματική μεταβολή, από την αναζήτηση φυσικών εξηγήσεων σε αφηρημένες μαθηματικές έννοιες: «αριθμόν είναι την ουσίαν απάντων», και «ως αθάνατον..είναι την ψυχήν».

Πιο συγκεκριμένα στους Πυθαγόρειους εμφανίζεται για πρώτη φορά η έννοια της ουσίας, στη διάσημη εξίσωση που ορίζει ότι ο αριθμός είναι η έννοια των πραγμάτων. «Σε κάθε ορθογώνιο τρίγωνο, το τετράγωνο της υποτείνουσας ισούται με το άθροισμα των τετραγώνων των δύο άλλων πλευρών του τριγώνου». Το αποτέλεσμα αυτό είναι δυνατό επειδή οι Πυθαγόρειοι επικαλούνται τις ιδιότητες της ουσίας ενός ορθογώνιου τριγώνου. Τη σχέση αυτή που διατυπώνει ο Πυθαγόρας, οι Αιγύπτιοι τη γνώριζαν για τη μεμονωμένη περίπτωση του τριγώνου που έχει πλευρές 3, 4 και 5 και αντίστοιχα, έτσι $3^2 + 4^2 = 5^2$. Αλλά και οι Ινδοί γνώριζαν αυτή τη σχέση, οι οποίοι έφτιαχναν ορθή γωνία κατασκευάζοντας τρίγωνο που αντιστοιχούσε στη σχέση $5^2 + 12^2 = 13^2$. Ο Πυθαγόρας όμως επιβεβαιώνει ότι αυτή η σχέση ισχύει για όλα τα ορθογώνια τρίγωνα. Το αντικείμενο της γεωμετρίας αποτελεί μια γενική ιδέα στην οποία συμμορφώνονται όλα τα επιμέρους τρίγωνα. Κατανοούμε ότι η πυθαγόρεια επιστήμη φιλοδοξεί να αναδείξει τις ιδιότητες ενός αντικειμένου που δεν ανήκει στη σφαίρα των αισθητηριακών εμπειριών, αλλά παρουσιάζεται ως αρχετυπικό πρότυπο, από το οποίο μπορούν να δημιουργηθούν αναπαραστάσεις ή να

εξηγηθούν ήδη δεδομένες αναπαραστάσεις. Με το αρχέτυπο, την ουσία ή το καθαυτό αντικείμενο ασχολήθηκε η φιλοσοφία. Ωστόσο οι Πυθαγόρειοι που χρησιμοποιούν τα μαθηματικά αντικείμενα ως ουσίες ελκύονται περισσότερο από τα ίδια τα αντικείμενα παρά από τις ουσίες. Ο στοχασμός στο ορθογώνιο τρίγωνο τους ωθεί πρώτα απ' όλα να αναζητήσουν τις περιπτώσεις όπου τα μέτρα των πλευρών είναι ακέραιοι αριθμοί. Με τον τρόπο αυτό κατασκευάζουν ένα συγκεκριμένο αριθμό «τριάδων» με τύπο $a^2 + b^2 = c^2$, όπου a , b , c είναι ακέραιοι αριθμοί. Ωστόσο ο αριθμός των γνωστών τετραγώνων είναι περιορισμένος και οι τριάδες δεν παράγονται επ' άπειρον. Επιπλέον, στη φαινομενικά απλούστερη περίπτωση, αυτή του τετραγώνου, δηλαδή όταν στη σχέση $a + b = c$ τα μεγέθη a και b είναι ίσα, διαπιστώνεται ότι είναι αδύνατον να εκφραστεί λογικά το μέγεθος της υποτεινουσας. Και αυτό γιατί όποιο και αν είναι το μήκος της πλευράς του τετραγώνου, η πλευρά και η διαγώνιος είναι ασύμμετρες: δεν μπορεί να εντοπιστεί μήκος, όσο μικρό και αν είναι, που να μπορεί να περιέχεται ταυτόχρονα στην πλευρά και στη διαγώνιο. Αυτή η διαπίστωση της ύπαρξης ασύμμετρων μεγεθών δημιουργεί προβληματισμούς στους Πυθαγόρειους. Αν δεν υπάρχει κανένας κλασματικός αριθμός που να επιτρέπει να μετρηθεί η διαγώνιος, όταν λάβουμε ως μονάδα μέτρησης το μήκος της πλευράς, είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί μια άλλη κατηγορία αριθμών, ώστε να μετρηθεί η διαγώνιος: οι άρρητοι (ασύμμετροι) αριθμοί. Η ανακάλυψη του Πυθαγόρειου θεωρήματος υπονόμωσε τη βαθιά ριζωμένη πίστη της Πυθαγόρειας σχολής, που ήταν και το προαπαιτούμενο της οντολογίας τους, σύμφωνα με την οποία ο κόσμος δομείται κατά ρητό (σύμμετρο) τρόπο. Της πίστης δηλαδή ότι οι δομικές σχέσεις του σύμπαντος είναι σχέσεις θετικών ακέραιων αριθμών. Το πυθαγόρειο θεώρημα διαπίστωνε ότι ο κόσμος είναι ριζικά ασύμμετρος και η διαδικασία σύγκρισης δύο μεγεθών μπορεί να είναι μια διαδικασία δίχως τέλος, έτσι το άπειρο εισάγεται στην επιστήμη των αριθμών.

Οι προσωκρατικοί Εμπεδοκλής, Αναξαγόρας, Δημόκριτος θα προσπαθήσουν να επιλύσουν την Παρμενίδεια αντινομία Είναι και Γίνεσθαι με νέες ερμηνείες για την κίνηση και την αλλαγή του αισθητού-υλικού κόσμου. Θα παραιτηθούν από τις μονιστικές θεω-

ρίες των Μιλήσιων «φυσικών και φυσιολόγων» Θαλή, Αναξιμένη και Αναξίμανδρο, οι οποίες είχαν δεχθεί καίριο πλήγμα από τον Παρμενίδη και δεν ήταν σε θέση να εξηγήσουν την πολλαπλότητα και την αλλαγή του αισθητού κόσμου. Αντί για μονιστικές θεωρίες, θα αναπτύξουν πολυαρχικές θεωρίες, οι οποίες θα εμπεριέχουν, για πρώτη φορά και κινητικές αρχές. Μεταξύ της Ηρακλείτειας και Παρμενίδειας σκέψης θα επιχειρήσουν μια σύνθεση. Από τη μια αποδέχονται, αλλά περιορίζουν το αναλλοίωτο και αιώνιο Είναι του Παρμενίδη σε ορισμένα πρωταρχικά στοιχεία («ριζώματα» για τον Εμπεδοκλή, «σπέρματα» για τον Αναξαγόρα, «άτομα» για τον Δημόκριτο). Από την άλλη αναγνωρίζουν, αλλά περιορίζουν την Ηρακλείτεια γέννηση, τη φθορά και την αλλαγή στα επιμέρους όντα, όπως επίσης, συμφωνούν με την ένωση και τον διαχωρισμό που χαρακτηρίζει τη ζωή των όντων.

Η σκέψη του Εμπεδοκλή, επιχειρεί να συνθέσει την Ηρακλείτεια και την Παρμενίδεια αντίληψη για το Είναι. Για τον Εμπεδοκλή το Είναι συγκροτείται από τέσσερα αιώνια υλικά στοιχεία (ριζώματα των πάντων): τη γη, το νερό, τον αέρα, και το πυρ. Αυτά τα δομικά στοιχεία θεωρούνταν αγέννητα, άφθαρτα, αναλλοίωτα και ομοιογενή στο σύνολό τους. Σύμφωνα με την παραπάνω πεποίθηση, η γέννηση και η φθορά ερμηνεύονται ως αποτέλεσμα «μίξεως» και «διαλλάξεως» (χωρισμού) των τεσσάρων αυτών δομικών λίθων του Κοσμικού Είναι, των «ριζωμάτων». Αξίζει να μνημονεύσουμε ότι ο Εμπεδοκλής προικοδότησε την έμβια ύλη με δύο κοσμογονικές κινητήριες δυνάμεις, τη Φιλότητα και το Νείκος, οι οποίες αντιπαρατίθενται αιωνίως. Η ιδέα της κοσμικής αντιπαράθεσης, ανάμεσα στη Φιλότητα (αγάπη-έλξη) και το Νείκος (μίσος-άπωση), θα αποτελέσει το πρότυπο της φρουϊδικής θεωρίας με τις δύο ομάδες ενορμήσεων: της ζωής που είναι η λίμπιντο ή ο έρωτας και των εκείνων της αυτο ή ετερο-καταστροφής που είναι ο θάνατος. Για τον Εμπεδοκλή όπως για τον Αναξαγόρα και τον Δημόκριτο, ο φυσικός κόσμος Είναι η διαλεκτική σύνθεση πρωταρχικών στοιχείων..

Ο Αναξαγόρας επιχειρεί με τον Νου, τον οποίο θεωρεί ρυθμιστή της κοσμογονικής διαμάχης, να βάλει τάξη στο χάος της Φύσης. Εισάγοντας όμως, ο Αναξαγόρας, τον Νου ως Υπερβατική αρχή σε

αντιδιαστολή προς τη Φύση, εισάγει το διϋισμό στον φιλοσοφικό στοχασμό. Έτσι, σε αντίθεση με τους άλλους προσωκρατικούς, που θεωρούσαν την τύχη ή την αναγκαιότητα αρχή της αρμονικής διάταξης του Σύμπαντος, ο Αναξαγόρας θεωρεί ως ρυθμιστική αρχή τον ακέραιο Νου. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο, δε θα δεχθεί τις πεποιθήσεις των άλλων προσωκρατικών ότι η πρωταρχική διαφοροποίηση της ύλης είναι απόρροια μηχανικών ή ποιοτικών μεταλλαγών. Για τον Αναξαγόρα, τον διαχωρισμό της αρχέτυπης υλικής ουσίας την προκάλεσε μια εξωτερική πνευματική δύναμη, ο Νους. Έτσι, η τάξη του σύμπαντος δεν είναι τυχαία ούτε φυσικώς αιτιοκρατική, αλλά υπακούει σ' ένα προκαθορισμένο σχέδιο μιας υπερβατικής νοητικής αρχής, η οποία τοποθετείται πέραν του επιστητού κόσμου. Αυτή η νοητική αρχή δίνει την πρωταρχική ώθηση, αλλά δεν παρεμβαίνει στην εξέλιξη της κοσμικής πορείας, η οποία εξελίσσεται σύμφωνα με ακριβείς αιτιοκρατικούς φυσικούς νόμους που δεν αποβλέπουν σε κάποιο τελικό σκοπό, σ' ένα «τέλος». Η σκέψη του Αναξαγόρα, θα λέγαμε, ότι είναι κυρίως «ευταξιολογική», δηλαδή σκοπός του Νου είναι η ευταξία του σύμπαντος και όχι τελεολογική, δηλαδή δε θεωρεί ότι η υπάρχουσα κοσμική τάξη εξυπηρετεί έναν τελικό σκοπό. Ο Πλάτωνας, μέσω του Σωκράτη, αλλά και ο Αριστοτέλης, θα προσάψουν στον Αναξαγόρα την κριτική ότι κατέφυγε σ' αυτή τη μυστήρια αρχή της τάξης και της κίνησης, την οποία εμφάνισε πολλές φορές ως «από μηχανής Θεό». Ο Αριστοτέλης όμως τον τιμά και αυτό γιατί όπως υποστήριζε ήταν ο μόνος από τους προκατόχους του, που δήλωσε ότι στη Φύση υπάρχει ένας Νους που διευθετεί και οργανώνει σε Τάξη το Σύμπαν. Με τον Αναξαγόρα προεικονομείται η αυτονόμηση του Λόγου από τη φύση και συνεχίζεται με την ΙδέαΜορφή του Πλάτωνα, η οποία αυτονομείται από το φυσικό φαινόμενο και κορυφώνεται στην Αριστοτελική Θεϊκή Νόηση που ορίζει το αισθητό.

Οι ατομικοί στοχαστές Δημόκριτος και Λεύκιππος προσπάθησαν να συμφιλιώσουν τη θέση των Ελεατών για την αιωνιότητα του Όντος με τα τεκμήρια της αισθητηριακής εμπειρίας που αποκαλύπτουν την ύπαρξη της μεταβολής. Στην αντίθεση Είναι και μη Είναι των ελεατών οι ατομικοί αντιστοιχίζουν τα άτομα με το κενό, με μια διαφορά όμως: για τους ατομικούς το ακίνητο Όν του Παρμενίδη εκρήγνυται

και σκορπίζεται ως βροχή από άτομα πλήρη, τέλεια και με αιώνια ζωή. Η συνεχής πτώση των σωμάτων και η συνάντησή τους στο κενό γονιμοποιούν τα σώματα και εμείς διαπιστώνουμε τη γέννηση και τη φθορά τους. Πιο συγκεκριμένα, οι Λεύκιππος και Δημόκριτος, από τη μια πλευρά δέχονται την οντολογική θέση του του Παρμενίδη ότι το Είναι είναι άτμητο, αδιαίρετο, «ουδέ διαιρετόν», αλλά με μια επιστημονική εξήγηση επιχειρούν να αποδεσμεύσουν τη σκέψη από το λογικό κλοιό που την ενέταξε ο Παρμενίδης με τη μεταφυσική διάκριση Είναι και μη Είναι. Για τους ατομικούς και το κενό, δηλαδή το «μη είναι», υπάρχει. Το πλήρες και το κενό, αντιστοιχούν στο ον και το μη ον, το ον είναι στέρεο και γεμάτο, το μη ον άδειο και αραιό. Η διαλεκτική σχέση των αντιθέτων, όπως παρουσιάζεται στην ατομική θεωρία του Δημόκριτου, θα αποτελέσει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της Δυτικής επιστημονικής σκέψης. Η παραπάνω θέση των ατομικών στοχαστών, εντάσσεται στα πλαίσια της υλιστικής/μηχανιστικής μεταφυσικής που ανέπτυξαν. Σύμφωνα μ' αυτήν, ο κόσμος αποτελείται από μια απειρία μικροσκοπικών ατόμων, τα οποία κινούνται τυχαία σε ένα άπειρο κενό. Τα άτομα, στερεά σωματίδια μη ορατών διαστάσεων, παρουσιάζουν άπειρα σχήματα, των οποίων οι κινήσεις τους, οι συγκρούσεις τους και οι παροδικοί σχηματισμοί τους είναι υπεύθυνοι για την τεράστια ποικιλία των ουσιών και αιτίων των πολύπλοκων φαινομένων που αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας. Οι Λεύκιππος και Δημόκριτος επιχειρήσαν να εξηγήσουν ακόμα και το σχηματισμό ολόκληρων κόσμων, από δίνες ατόμων που δρουν χωρίς καμία θεότητα ή νους να παρεμβάλλεται. Ο ατομικός Δημόκριτος, θα απορρίψει τη σκέψη του Αναξαγόρα και θα αναπτύξει μια αυστηρώς αιτιοκρατική φυσική θεωρία. Η ελευθερία και η σκοπιμότητα απουσιάζουν από το κοσμοείδωλο των ατομικών, ενώ αντίθετα, η αναγκαιότητα διέπει τον κόσμο. Αυτή η υλιστική/μηχανιστική κοσμολογία απορρίφθηκε από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, αλλά υιοθετήθηκε από την κοσμοαντίληψη των φυσικών επιστημών του 17ου αιώνα. Με την επικράτηση του χριστιανισμού, η ατομική θεωρία έπεσε σε δυσμένεια και αυτό γιατί η θεμελιώδης αρχή της για το αμετάβλητο των ατόμων, αντιτίθετο στη δυνατότητα μετουσίωσης του οίνου και του άρτου σε αίμα και σώμα Κυρίου κατά το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

Γράψαμε παραπάνω, ότι η ατομική υλιστική/μηχανιστική θεωρία απορρίφθηκε από τους Πλάτωνα και Αριστοτέλη και αυτό γιατί η σκέψη τους είναι τελεολογική. Ο Πλάτωνας θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε ως τον θεμελιωτή της «υπερβατικής τελεολογίας». Όπως σημειώνει ο Γεωργούλης: «Υπάρχει ένα αντικειμενικώς υπαρκτό βασίλειο των ιδεών, εις το οποίο αναφέρονται δια της «μετοχής» τα όντα και δια της «αναμνήσεως» οι ψυχές.. Τα όντα έχουν την τάση να λάβουν τη μορφή των ιδεών.. (οι οποίες) εν σχέσει με τα όντα εμφανίζονται ως ιδανικά τέρματα και αποκορυφώσεις τελειότητας, εις τα οποία ουδέποτε είναι δυνατόν να φθάσουν τα συγκεκριμένα όντα...» Το υπερβατικό βασίλειο των ιδεών αποτελεί μια υπερβατική τελεολογική αρχή. Ο Πλάτωνας στην κοσμογονία του υποστηρίζει, ότι ο Δημιουργός αποβλέπει στις ιδέες και δημιουργεί τον κόσμο «εκ του νου και εκ της ανάγκης». «Η τελεολογική τάξις προέρχεται από τον Νουν, η δε μηχανική αιτιότητας, «το αναγκαίον» προέρχεται εκ της τυφλής αντιστάσεως της ύλης». Αντίθετα με τον Πλάτωνα, ο Αριστοτέλης θα εισάγει την «κοσμική ενυπάρχουσα τελεολογική αρχή» και το λέμε αυτό γιατί ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι η τελεολογία είναι ενυπάρχουσα στην ύλη. Η ύλη αρχικά, βρίσκεται σε κατάσταση δυνατότητας, «δυνάμει ον» σ' αυτήν ενυπάρχει μια εσωτερική προς τον τελικό σκοπό προωθητική δύναμη, η «εντελέχεια», η οποία πραγματώνει την ύλη σε «ενεργεία ον», προσδίδοντάς της το πρότυπο σχέδιο, το «είδος» προς το οποίο στόχευε. Ο Αριστοτέλης στα «Φυσικά 194α25» μας λέει: «Ανήκει στην ίδια την επιστήμη να γνωρίζει την τελική αιτία και τον σκοπό της και όσα υπάρχουν λόγω αυτών. Η φύση είναι σκοπός και τελική αιτία... Δεν αποτελεί κάθε τέλος σκοπό, αλλά μόνο το τέλος που είναι το πιο καλό και τέλειο». Η τελεολογική θεώρηση του κόσμου που εισάγει ο Αριστοτέλης, θα κυριαρχήσει για 20 αιώνες, θέτοντας σε αφάνεια τον αιτιοκρατικό τρόπο θεώρησης των προσωκρατικών. Στα πλαίσια της σχολαστικής θεολογίας, η οποία αξιοποίησε την Αριστοτέλεια φυσική, η κοσμική σκοπιμότητα ανάγεται στην παντοδυναμία του Θεού (Ντον Σκότους, William Ockham /William of Ockham).

Η Σκέψη στον Ηράκλειτο

Στη συνέχεια του σημειώματός μας θα αναπτύξουμε περιεκτικά, τη σκέψη του Ηράκλειτου και του Παρμενίδη και αυτό γιατί θεωρούμε ότι στην «οντολογία» των αρχαίων αυτών στοχαστών, η λογική δεν έχει αυτονομηθεί από τη μεταφυσική, το αισθητό από το υπερ-αισθητό, το είναι των όντων προσεγγίζεται ως ενότητα του λόγου και του είναι και μ' αυτή την έννοια το οντολογικό δεν έχει υποταχθεί στο οντικό. Ο Ηράκλειτος πασχίζει να σκεφτεί τον ρυθμό-Λόγο του κόσμου, του ανθρώπου και της πόλις μέσα στην τραγικότητα του γίγνεσθαι. Ο Παρμενίδης, με την αυστηρότητα στη σκέψη του, εισάγει την αξιωματική λογική. Ο στοχασμός του επιχειρεί να συλλάβει το Είναι και το Ένα και να υποτάξει το Μη Είναι και το Πολλαπλό.

Για τον Ηράκλειτο η Φύση, ως το Εν-Όλον, κατανοείται ως η ενότητα-πολλαπλότητα όλων όσων είναι και αποκαλύπτονται και όσων δεν είναι και αποκρύπτονται. Στον Ηράκλειτο, ο Θεϊκός Λόγος της Φύσης (Είναι εν τω Γίγνεσθαι) συνθέτει και συμφιλιώνει τις φαινομενικές αντιθέσεις και αντιφάσεις που παρατηρούνται, αλλά και τις συνέχει, διασφαλίζοντας την αδιατάρακτη ενότητα και συνοχή τους παρά τις αέναιες μεταμορφώσεις που συμβαίνουν. Το «ταυτόν» των διπολικών αντιθέσεων δε σημαίνει ότι οι διπολικές αντιθέσεις αποτελούν ταυτότητες με την έννοια της τυπικής λογικής. Η ενότητα των αντιθέτων υπαινίσσεται, ότι στο πρωταρχικό οντολογικό επίπεδο, τα αντίθετα ταυτίζονται μεταξύ τους, γιατί το ένα προσδιορίζεται και συνυπάρχει με το άλλο και εξαιτίας του άλλου. Θα αναρωτηθεί κάποιος και δικαιολογημένα, ποια η σχέση του «ταυτόν» με τη ρήση που αποδίδεται στον Ηράκλειτο. «αεί πάντα ρει»; Σ' αυτό το σημείο να διευκρινίσουμε ότι στα σωζόμενα αποσπάσματα του Ηράκλειτου, δεν αναφέρεται ρητά το ουσιαστικό «Είναι». Σ' όσα αποσπάσματα χρησιμοποιείται το «είναι» δεν μπορούμε να αποφανθούμε κατηγορηματικά αν το «είναι» είναι οντολογικό-υπαρκτικό ή απλώς συνδετικό. Το «ταυτόν» είναι το «Είναι»; Ποια η σχέση του «Είναι» με το «Γίγνεσθαι»; Θα λέγαμε ότι το «Είναι» είναι η συμμετρική σχέση των αντιθέτων (εν πάντα είναι), η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αένανς αντίθεσης και αλλαγής (γινόμενα πάντα

κατ' έριν και χρεών), σύμφωνα με το νομοτελειακό «μέτρον»=Λόγο (γινόμενον πάντων κατά το λόγον τόνδε). Έτσι, το «ταυτόν» ως Λόγος «Είναι» ή αλλιώς το «Είναι» είναι η ενότητα των αντιθέτων μέσα στη μεταβολή, στο «γίγνεσθαι». Ο Αξελός παρατήρησε την αρχέγονη συγγένεια του «είναι» και του «γίγνεσθαι» όπως αποκαλύπτεται στην ελληνική γλώσσα. Έτσι, σημειώνει: «το «είναι» (είναι, ον) είναι κυριολεκτικά συνδεδεμένο με το γίγνεσθαι, σε σημείο που για δύο χρόνους του ρήματος ειμί (τον αόριστο και τον παρακείμενο) να χρησιμοποιείται το ρήμα γίγνεσθαι (εγενόμην, γέγονα)».

Ο ρυθμός της ηρακλειτικής διαισθητικής και εννοιακής διαλεκτικής δεν είναι τριαδικός, όπως αργότερα στον ορθολογικό ιδεαλισμό του Hegel [θέση-αντίθεση-σύνθεση], αλλά δυαδικός και η σκέψη του ενώνει τα αντίθετα χωρίς να τα ταυτίζει ή να τα συνθέτει. Ο Ηράκλειτος δε στοχάζεται μέσα στα πλαίσια της τυπικής και εννοιακής λογικής, δε δεσμεύεται από την αξιωματικά θεσπισμένη λογική δομή της γλώσσας, δε διατυπώνει θεωρησιακές προτάσεις και κατηγορηματικές κρίσεις οι οποίες να θεμελιώνονται στην κυριαρχία του συνδεδεμένου ρήματος «εστί». Τα παραπάνω γνωρίσματα της οντο-λογικής λογικής, τα οποία καθόρισαν την ιστορία της Δύσης και της μεταφυσικής της, έχουν αφετηρία τις αναζητήσεις του Ζήνωνα και ολοκληρώνονται από τον Αριστοτέλη με τη κατασκευή του αξιωματικού συστήματος της τυπικής λογικής, η οποία έχει ως πυρήνα της την αρχή της ταυτότητας -της μη αντίφασης και την κατηγορηματική δομή της πρότασης. Η τυπική λογική, η οποία χειρίζεται ήδη διαμορφωμένες νοητικές και επεξεργασμένες νοηματικές έννοιες, διακρίνει δύο τύπους αντίθεσης των εννοιών: αντίθετες έννοιες (άσπρο-μαύρο) και αντιφατικές (άσπρο-μη άσπρο). Ο Ηράκλειτος στρέφεται στον Κόσμο ερωτηματικά, θεωρεί ότι ο Κόσμος αποτελεί μια αινιγματική ερώτηση που διατηρείται δραματικά ανοιχτή, υποψιάζεται ότι ο Κόσμος μας απευθύνει μια ερώτηση μονοσήμαντη όσο και πολυσήμαντη, η οποία επιδέχεται διερευνητικών και στοχαστικών απαντήσεων. Η Ηρακλείτεια διαλεκτική λογική ή πιο εύστοχα σχεσιολογία και ρυθμολογία, διαπλάθει μια σκέψη και διαμορφώνει έννοιες που δημιουργούν δεσμούς μεταξύ των αντιθέτων, χωρίς να απαλείφουν τις διαφορές τους. Η γραμματικο-συντακτική δομή της γλώσσας αντιπαραβάλλει σε κάθε κα-

τάφραση την αντίφασή της και αναδεικνύει το αμφίρροπο, διφορούμενο και μη αποφασίσιμο νόημα κάθε έκφρασης. Ο «εικονικός» και «ανεικονικός», ο οπτικός και οραματικός χαρακτήρας της γλώσσας, η σύνθεση λόγου, λέξης, εικόνας και ρυθμού, η πλαστική δηλαδή, πολυεστιακότητα της γλώσσας δε μας επιτρέπουν να αποδώσουμε ένα μονόσημο νόημα στον λακωνικό, σιββυλικό και αποφθεγματικό λόγο του. Ο Λόγος του δεν είναι τόσο αναλυτικός -παραγωγικός ή επαγωγικός-, αλλά ενιαίος και πολύσημος εμπειρία και σκέψη, πράξη και στοχασμός συνυπάρχουν δυναμικά. Η «γνώση» του κόσμου, της ενότητας δηλαδή των πάντων, δε συντίθεται σταδιακά με συλλογιστική μεθοδολογία και δεν υποστηρίζεται με λογικά επιχειρήματα, αλλά απο-καλύπτεται αιφνίδια μέσα σε μια εικόνα ή σ' ένα απροσδόκητο όραμα. Η σκέψη και η γλώσσα του Ηράκλειτου και η σχεσιακή δομή τους, κατοπτρίζουν την ιανόμορφη πραγματικότητα του Κοσμικού Λόγου, την άρρηκτη σχέση «λογικού» και «μεταλογικού», «φυσικού» και «υπερβατικού».

Άλλωστε ο Ηράκλειτος δεν επιδιώκει να απο-δείξει, αλλά να δείξει. Έτσι, δε διαλέγεται, δεν εξηγεί και δε διδάσκει, αλλά προφυτεύει-σημαίνει με τα ίχνη που εκφράζεται και μυεί. Ακολουθεί και ο ίδιος, αυτό που θα πει για το θεό Απόλλωνα: «Σίβυλλα δε μαινομένωι στόματι καθ' Ηράκλειτον αγέλαστα και ακαλλώπιστα και αμύριστα φθεγγόμενη χιλίων ετών εξικνεΐται τη φωνή δια τον θεόν ...ο άναξ, ου το μαντείον έστι το εν Δελφοΐς, ούτε λέγει ούτε κρύπτει, αλλά σημαίνει». Στον αποφθεγματικό αυτό σπάραγμα σχετίζονται, χωρίς να ταυτίζονται και χωρίς να διακρίνονται, η δυνατότητα της φιλοσοφικής γλώσσας (μεταφυσικής) και η ποιητική γλώσσα (λυρική και τραγική). Το ποιητικό ρήμα «εμψυχώνει» την ποιητική δράση του φιλοσοφικού λόγου, είναι ο μίτος που ξετυλίγει το δραματικό γίνεσθαι της σκέψης και την συνοδεύει αδιάλειπτα σ' όλες τις ιστορικές περιπέτειές της. Πολύ αργότερα, η μεταφυσική φιλοσοφία με τους σοφιστές, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, αλλά και όλη η ιστορία της μέχρι και τα «αντι-μεταφυσικά ρεύματα, τον ριζικό εμπειρισμό και θετικισμό, περιόρισαν τη σκέψη στη διάσταση της επιχειρηματολογίας, της κατάδειξης, της απόδειξης και μ' αυτή την έννοια όλη η ιστορία της φιλοσοφίας, όπως και η ιστορία του Δυτικού κόσμου που οικουμενικοποιείται ήταν περισσότερο ή λιγότερο μυθο-λογική.

Ο Λόγος του Ηράκλειτου πιστεύει σε μια θεμελιακή σύμπτωση του Είναι εν τω γίνεσθαι και της σκέψης, η προκλασική και αρχαϊκή οντολογία (λόγος του όντος) και γνωσιοθεωρία του δεν αντιπαράθετει την Ιδέα στην Ύλη, δεν αντιθέτει τις αισθήσεις στη λογική. Η μέθοδός του αγνοεί τις ύστερες μεταφυσικές διχοτομήσεις του υλισμού με την πνευματικότητα, του ρεαλισμού με τον ιδεαλισμό, του εμπειρισμού με τον ορθολογισμό και τον συνεπαγόμενο ανθρωπολογικό διχασμό σώματος και ψυχής, ψυχής και λόγου. Με τον Παρμενίδα και την απόσχιση του Είναι από το γίνεσθαι, το νου από την αίσθηση, αυτές οι αντιθέσεις θα σφραγίσουν ανεξίτηλα την ιστορία της Δυτικής φιλοσοφίας. Για τον Ηράκλειτο, πραγματική υπόσταση δεν έχουν η ύλη, τα πράγματα ή το πνεύμα, αλλά μόνο οι διεργασίες που έγκεινται σε μια αέναη διαλεκτική σύγκρουση και σύνθεση των αντίθετων τάσεων, όπου σε στιγμές ισορροπίας παρατηρείται φαινομενική σταθερότητα, ενώ η εναλλαγή της μιας ή της άλλης τάσης, οδηγεί στη διηλεκτική ροή, κυκλική φθορά και γένεση των πάντων, «Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστί».

Αν ο "πόλεμος" είναι η αιώνια σύγκρουση των αντιθέτων, η δικαιοσύνη είναι η κοσμική δύναμη που εξασφαλίζει τη συνοχή του κοσμικού γίνεσθαι, μέσα από τον πόλεμο των αντιθέτων. Ο πόλεμος των αντιθέτων είναι δικαιοσύνη, η δικαιοσύνη ως κοσμική αναγκαιότητα, ως πεπρωμένο. Η δικαιοσύνη κυβερνά τόσο τη φύση, όσο και τον πόλη και το θετό της δίκαιο (που είναι η ψυχή της πόλης και του θετού της δικαίου). Η παραβίαση της δικαιοσύνης συνιστά ύβρη, που επισύρει αμέσως την τιμωρία, τη νέμεση. Οι νόμοι της πόλης είναι το αποτύπωμα των θείων νόμων και η δικαιοσύνη των ανθρώπων είναι το αποτύπωμα της κοσμικής δικαιοσύνης που κυβερνά τη συμπαντική Ολότητα. Η ύβρις δεν συνιστά απλώς παραβίαση των κοινωνικών νόμων, αλλά παραβίαση των θείων συμπαντικών νόμων. Αυτό κατανοείται μέσα στα πλαίσια της στοχαστικής σκέψης του Ηράκλειτου και όλης της κλασικής τέχνης και φιλοσοφίας, στην οποία ο Λόγος της ένθεης κοσμικής φύσης μετέχει σε κάθε φαινομενική εκδήλωση, μ' αυτή την έννοια η πόλη είναι το φανέρωμα του συμπαντικού Είναι και του Λόγου του.

Ο Ηράκλειτος, σε αντίθεση με τις άλλες κοσμολογίες της εποχής του,

δεν αναγνωρίζει ότι η ιστορία του σύμπαντος θεμελιώνεται σε μια αρχή και κατατείνει σ' ένα τέλος. Το σύμπαν υπάρχει ανέκαθεν και θα συνεχίζει να υπάρχει εις το διηνεκές σε μια δυναμική ισορροπία των αντιθέτων στοιχείων που το συνθέτουν και αυτό γιατί διέπεται από τον Κοσμικό Αιώνιο Λόγο που ρυθμίζει τη σχέση των αντιθέτων. Η κυκλική αντίληψη του Χρόνου, η ειμαρμένη και η νομοτέλεια αποτελούν δομικές προϋποθέσεις της Ηρακλείτειας κοσμο-λογικής σκέψης, «Κόσμον τόνδε», θα διακηρύξει ο Ηράκλειτος, «τον αυτόν απάντων, ούτε τις θεών ούτε ανθρώπων εποίησεν, αλλά ήν αεί και έστιν και έσται πυρ αείζων, απόμεινον μέτρα και αποσβεννύμενον μέτρα» [την τάξη του κόσμου, η οποία είναι για όλα ανεξαιρέτως τα όντα, δεν τη δημιούργησε κανείς, ούτε θεός ούτε άνθρωπος, αλλά ήταν πάντοτε και είναι και θα είναι αιώνιο ζωντανό πυρ, το οποίο ανάβει σύμφωνα με καθορισμένο μέτρο]. Αιώνιος είναι μόνο ο «Λόγος» που ρυθμίζει την αέναη κίνηση και την αλλαγή, καθώς και το κατ' εξοχήν φυσικό φαινόμενο που αποκαλύπτει αυτή τη μεταβολή, το «πυρ», τη φωτιά. Ο Κοσμικός Λόγος είναι ομόλογος της σκέψης του ανθρώπου, η οποία όταν είναι αληθινή, αναγνωρίζει και ονομάζει τη Μεγάλη Φύση και το Σύμπαν. Ο Λόγος προ-φέρει το «Εόν», το Είναι των όντων και ταυτίζεται με την «α-λήθειαν». Έτσι, ο Λόγος εξισώνεται με το Είναι και την Αλήθεια. Ο Λόγος, η αλήθεια, το «μη δυνόν ποτε», δηλαδή η «φύσις», το «αεί φύον», ταυτίζεται με το «αείζωνον». Στη φράση του Ηράκλειτου «πυρ αείζωνον», το «αείζωνον» δε σημαίνει απλώς «αιώνιο», αλλά το διαρκώς ερχόμενο στην εμφάνεια πυρ, το οποίο συνδηλώνει τη «φύσιν», τον Λόγον. «Φύσις» σημαίνει με το «μη δυνόν ποτε», αυτό που έρχεται διαρκώς στην εμφάνεια, αλλά το οποίο βρίσκεται σε μια σιωπηλή, αλλά δυναμική αναφορά ως προς την «αφάνεια», τη «λήθην». Έτσι, ενδεχομένως, μπορεί να ερμηνευθεί η ρήση του Ηράκλειτου: «φύσις κρύπτεσθαι φιλεί», δηλαδή αυτό που διαρκώς μένει στην εκκάλυψη (δηλαδή η φύσις), αγαπά να μένει στην κάλυψη.

Σ' αυτό το καταύγασμα του Λόγου και της Αλήθειας, «ούτε τις θεών ούτε ανθρώπων» μπορεί να παραμείνει κρυμμένος. Σ' αυτή τη συνάφεια λόγου, η αλήθεια δεν έχει προσλάβει το χαρακτήρα της τυπικής ορθότητας, ούτε είναι υποκειμενική, αλλά αναφέρεται στην Ολότητα, η οποία είναι κοινή για όλους και για όλα και απο-

καλύπτεται σ' αυτούς που έχουν φρόνηση. Πώς μπορούμε λοιπόν να οδηγηθούμε στην απόλυτη γνώση, σ' αυτό το «νόον έχειν» και «ομολογείν» όταν τα περισσότερα από τα Θείκά πράγματα μας διαφεύγουν λόγω έλλειψης πίστης; Ο Ηράκλειτος, σε αντίθεση με τον Παρμενίδα, δεν υποδεικνύει κάποια λογική μέθοδο, απλώς επισημαίνει το δρόμο: «Ουκ εμού, αλλά του λόγου ακούσαντες ομολογείν σοφόν έστιν εν πάντα έχειν», όχι εμένα, αλλά το Λόγο ακούοντας είναι σοφό να συμφωνείται ότι τα πάντα είναι μια ενότητα. Η συνειδητοποίηση και η αποδοχή της απόλυτης αγνωσίας μας αποτελεί το εφαλτήριο να διερευνήσουμε και να συμφωνήσουμε με το Λόγο, τον «κοινόν και θείον», ο οποίος φανερώνει και καταυγάζει τη μοναδική α-λήθεια: την ενότητα όλων των όντων. Ο συμπαντικός και θείος Λόγος είναι ομόλογος με το Λόγο της ανθρώπινης ψυχής. Έναν Λόγο που βρίσκεται στα απύθμενα βάθη της ψυχής και παραμένει δυσπρόσιτος και ανεξερεύνητος: «Ψυχής πείρατα ίων ουκ αν εξεύροιο πάσαν επιπορευόμενος οδόν, ούτω βαθύν λόγο έχει», στη διαδρομή σου δε θα καταφέρεις να ανακαλύψεις τα πέρατα της ψυχής προς όποια κατεύθυνση και εάν πορευθείς. Τόσο βαθύς, απεριόριστος και χαώδης είναι ο Λόγος της Ψυχής. Έτσι, ο δρόμος προς την «ομολογίαν», τη συμφωνία με τον συμπαντικό Λόγο, διέρχεται αναπόφευκτα μέσα από τα λαβυρινθώδη μονοπάτια της ανθρώπινης ψυχής. Όμως, για να αναζητήσουμε και να διερευνήσουμε τον Λόγο της Ψυχής απαιτείται άκρα ταπεινότητα και αποβολή κάθε ατομικής «ιδίαν φρόνησι» μέχρι να αχθούμε στο κοινό, «ξυνού» Λόγο, στην ένωση με τη τάξη και τον ρυθμό του σύμπαντος κόσμου, στην ορθολογική όσο και ενορατική, αλλά και μυστική βίωση του «εν πάντα». Ακούγοντας τον Λόγο, θα αναγνωρίσουμε ότι όλα είναι Εν, η σοφία προέρχεται από την «ομολογία». Το ερώτημα που ανακύπτει είναι από ποια αφετηρία να ξεκινήσουμε την πορεία προς την «ομολογία». Να ξεκινήσουμε από τον ανθρώπινο λόγο (ψυχικό-νοητικό) και με αφαιρέσεις να αναχθούμε στο ΕνΠαν (θείου και κοσμικού Λόγου) ή να ξεκινήσουμε, αντίστροφα, από τον θεολογικό ή κοσμολογικό λόγο; Οι παραπάνω ερωτήσεις μας παραπλανούν γιατί προϋποθέτουν μια μεταφυσική (μυθική ή λογική ή μυθο-λογική) αρχή ως έναρξη της σύλληψης του Ενός-Παντός. Αν ξεκινήσουμε από τον ανθρώπινο λόγο (ιστορικο-κοινωνικό) θα αντιμετωπίσουμε το Εν-

Παν μέσω της ανθρωπολογικής προοπτικής. Αν ξεκινήσουμε από τον θεολογικό λόγο, θα τον αντιμετωπίσουμε μέσω της προοπτικής του Δημιουργού Θεού και ιερού όντος. Αν ξεκινήσουμε από τον κοσμολογικό λόγο, θα το αντιμετωπίσουμε μέσω της προοπτικής της κοσμικής φύσης. Όλοι αυτοί οι ενδοκοσμικοί λόγοι του Λόγου θεωρούν αποσπάσματα του Εν-Όλου, αποτελούν προοπτικές και διαστάσεις του Εν-Όλου, όπως παρίστανται στην ανθρώπινη σκέψη. Ο Ηρακλείτιος Λόγος διαμένει σε κάθε θεματικό πεδίο-λόγο και το Εν-Όλο «είναι» παρών, εν απουσία, σε κάθε αποσπασματική (και αρθρωμένη με την Ολότητα) προοπτική και διάσταση του Κόσμου. Λόγος και Εν-Όλο ταυτίζονται στην Ηρακλείτια σκέψη. Θα λέγαμε ότι Λόγος «είναι» η κινούμενη ενότητα του πολλαπλού και η μεταβαλλόμενη πολλαπλότητα του Ενός χωρίς ενότητα και πολλαπλότητα να ταυτίζονται, αλλά και χωρίς να διακρίνονται. Άλλωστε η γλώσσα του Ηράκλειτου που σχετίζει, χωρίς να ταυτίζει, το είναι με το γίνεσθαι, παραμένει αποκαλυπτική του αινίγματος του κόσμου και της σκέψης, ο κόσμος της ολότητας είναι εν τω γίνεσθαι. «Όλα όσα είναι γίνονται, αλλά το γίνεσθαι είναι και το είναι δεν είναι παρά εν τω γίνεσθαι». Η εναλλαγή παρουσίας – απουσίας «ουσιώνει» το παιχνίδι του Κόσμου, αίρει τις νοητικές διακρίσεις, καθιστά την σκέψη εμπειρία της αναζήτησης και της περιπλάνησης και τον άνθρωπο «ον», χωρίς παγιωμένη μορφή, ά-τοπο και μόνιμα καθ' όδόν. Είναι και μη Είναι εναλλάσσονται αενάως και μεταμορφώνονται αμοιβαία συγκροτώντας το Όλον-Τίποτα που δεν είναι, αλλά ξετυλίγεται ως Χρόνος.

Οι κλασικοί φιλόσοφοι της αρχαιότητας, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης επιχείρησαν να διερευνήσουν την Ηρακλειτιανή σκέψη με πρόθεση να την κατανοήσουν, αλλά κυρίως για να την αντικρούσουν. Έτσι, ο Πλάτωνας σημειώνει στον Κρατύλο (402a 440a και b): «Λέγει που Ηράκλειτος ότι πάντα χωρεί και ουδέν μένει και ποταμού ροή απεικάζων τα όντα λέγει ως δις es τον αυτόν ποταμόν ου αν εμβαιῖς (...). Αλλ' ουδέ γνώσις είναι φάναι εικός, ω Κρατύλε, ει μεταπίπτει πάντα χρήματα και μηδέν μένει ει μεν γαρ αυτό τούτο, η γνώσις, του γνώσις είναι μη μεταπίπτει, μένοι τε αν αεί η γνώσις και είη γνώσις, ει δε αεί άλλο είδος γνώσεως και ουκ αν είη γνώσις και εκ τούτου του λόγου ούτε το γνωσόμενον ούτε το γνωσθησόμενον

αν είη». Εξίσου ο Αριστοτέλης, με την ύψιστη οντολογική και λογική αρχή του, την αρχή της μη αντίφασης, εγκαλεί τον Ηράκλειτο όταν αυτός σκέπτεται «πάντα είναι και μη είναι (...) λέγων, πάντ αληθή και πάντα ψευδή...» (Μετά τα φυσικά Γ7, 1012α).

Με τους Πλάτωνα και Αριστοτέλη, ο στοχαστικός και ποιητικός λόγος του Ηράκλειτου μετατρέπεται σε φιλοσοφικό και μεταφυσικό λόγο, η αγάπη για τη σοφία γίνεται σχολή και διδασκαλία. Η σκέψη που στοχάζεται το είναι εν τω γίνεσθαι της ολότητας του κόσμου, διασπάται σε είναι και γίνεσθαι, το είναι διακρίνεται από το μη είναι, η ιδέα του φαινομένου γίνεται η ουσιαστική όψη του και το φως της αλήθειας αποκαλύπτεται από τον ανθρώπινο λόγο που εξελίσσεται σε υπέρτατο κριτή των όντων και των πραγμάτων. Αυτές οι εξελικτικές μεταλλαγές είχαν ως συνέπεια την υποταγή του χρόνου και των μεταμορφώσεων του τραγικού γίνεσθαι στην αιωνιότητα του Είναι, τον εκτοπισμό της ανοικτής και περιπετειώδους, σφαιρικής και αποσπασματικής έρευνας σε θεματοποιημένη, εξειδικευμένη και αναλυτική γνώση που καταλήγει στον νεώτερο κόσμο, στον κατακερματισμό των επιστημών, στην τεράστια πληθώρα πληροφοριών και την πολύπλευρα επεκτεινόμενη αποδιοργάνωση και ισοπέδωση της σκέψης και της ζωής.

Αν από τον Παρμενίδη και μετά, το Είναι πήρε το προβάδισμα έναντι του μη Είναι, της αρνητικότητας του γίνεσθαι και του Χρόνου, στη δύση του Δυτικού Πολιτισμού, το Είναι συναντά την άλλη του όψη του Κόσμου, το μη Είναι, το τίποτα, το κενό, την αρνητικότητα (αυτό που απέκλεισε και απέρριψε του επιβάλλεται κυριαρχικά). Η άρνηση της παρουσίας της αρνητικότητας από την κλασική μεταφυσική σκέψη, αναδεικνύει ένα άλλο κάλεσμα που απευθύνεται στην σκέψη και απαιτεί μια νηφάλια διαθεσιμότητα για να δοκιμαστεί και να αναληφθεί. Πέραν από τις μεταφυσικές διακρίσεις ανοίγει η εποχή της ενιαίας και διαφοροποιημένης σχέσης Εν-Όλου και Τίποτα, ΕνΠαντός και Μηδενός. Η σκέψη αναζητά την εμπειρία της Ολότητας του Χρόνου, η οποία μετέχει μέσω των αέναων χωροχρονικών μεταμορφώσεων του, σε κάθε εκδήλωση της σκέψης και της ζωής με μοναδικό τρόπο κάθε φορά.

Ο Λόγος και η Διαλεκτική στην Ιστορία

Ο Λόγος ετυμολογικά προέρχεται από το λέγειν και λέγειν πρωταρχικά σημαίνει συλλέγειν, συλλογή και υπό τη στενότερη έννοια, αρίθμηση. Η έννοια της αρίθμησης διακλαδίζεται σε: «απαρίθμηση» > «αφήγηση» (ως αρχική απαρίθμηση γεγονότων) > «αγόρευση» > «ομιλία» > «πρόταση» και σε: «λογαριασμό» > «υπολογισμό» > «απολογισμό» > «συλλογισμό» > «διευκρίνιση» > «συζήτηση» > «επιχειρηματολογία», καθώς και «διάκριση» > «εκτίμηση» > «αιτιολογία» > «αιτία» > «δικαιολογία» > «λογοδοσία» > «σχέση» > «αναλογία» > «συμμετρία» > «μέτρο». Αν αυτές είναι οι σημασιολογικές εκδοχές που αποδίδονται στον Λόγο από την ελληνική γλώσσα, ας εξετάσουμε τις σημασίες που προσλαμβάνει στις άλλες γλώσσες. Ο γερμανικός όρος που αντιστοιχεί στον Λόγο είναι το «Vernunft» που προέρχεται από το «vernehmen» και σημαίνει «ακούω κάποια ομιλία που έχει νόημα». Η αγγλική «reason» που συνδέεται με τα αρχαία γαλλικά και τα λατινικά, εισάγει την έννοια του μέτρου. Η ρωσική «razoum» προέρχεται από το «ratio» και το αγγλικό «mind» σαξονικής προέλευσης, το οποίο καταδεικνύει, καταρχήν την ικανότητα της μνήμης, αλλά και την ανάμνηση των νεκρών. Στα γαλλικά, η λέξη «raison» προέρχεται από το λατινικό «ratio» που σημαίνει «υπολογισμός». Με τη «ratio» υπογραμμίζεται η αυστηρότητα του υπολογισμού, το ρήμα «reor» σημαίνει «σκέφτομαι» με τη σημασία του «πιστεύω, είμαι της γνώμης», ενώ με τη μετοχή «ratus» επανέρχεται η έννοια του «υπολογισμού».

Αναγνωρίζουμε και κατανοούμε από τις σημασιολογικές διακλαδώσεις που προσλαμβάνει ο Λόγος και τις συνειρμικές σημασίες που ξετυλίγονται σε κάθε μία απ' αυτές τις διακλαδώσεις, τη διαφορούμενη, αμφίπλευρη και αβέβαιη σημαντική του. Όλες οι ερμηνευτικές διερευνήσεις που επιχειρήθηκαν στο γίγνεσθαι της σκέψης ανέδειξαν και αντιμετώπισαν τον Λόγο μέσω ιδιαίτερων και μονοδιάστατων προοπτικών. Κάθε απόπειρα υιοθέτησης μιας μονοσήμαντης προοπτικής, από όσες αναφέρθηκαν παραπάνω, περιορίζει το πλάτος και μειώνει το βάθος της έννοιας και αντίστροφα. Θα λέγαμε ότι Λόγος «Είναι» το σύν-ολο όλων των σημασιών

που του έχουν αποδοθεί στην ιστορία της σκέψης. Ο Λόγος ως Κόσμος είναι συν-ολο μη κατηγοριοποιήσιμο με τον εαυτό του και μ' αυτή την έννοια, μη συμβολοποιήσιμο που εκφράζεται, όμως, με και δια των συμβόλων. Ο Λόγος του Ηράκλειτου δεν μπορεί να εντοπιστεί στον χώρο και δεν εξαρτάται από μια ιδιαίτερη στιγμή του χρόνου μ' αυτή την έννοια δεν μπορεί να αποτελέσει «αντικείμενο» νοητικής γνώσης. Όντας ο Λόγος, το μη αναπαραστάσιμο και ανυπολόγιστο, αρθρωμένο και φευγαλέο πολυκεντρικό κέντρο (είναι εν τω γίγνεσθαι), η δέσμη που συνδέει και ξετυλίγει ενιαία και πολυδιάστατα όλες τις ειδικές θεματικές της σκέψης και τις ιδιαίτερες γνωστικές-ερμηνευτικές προοπτικές του. Ο Λόγος, ως η ποιητική της προφάνειας του αρρήτου μόνον αποφαιτικά μπορεί να κατανοηθεί και αυτό απαιτεί μια υπέρβαση του «γιγνώσκειν», του είναι, του όντος και της ουσίας καθώς και αποδέσμευση από κάθε οντολογικό ή γνωσιοθεωρητικό πρότυπο. Η διάνοιξη της σκέψης στο άρρητο, προϋποθέτει την ισηγορία και συζυγία της ταυτότητας και της ετερότητας. Αυτό σημαίνει τόσο υπέρβαση της νομισιαρχικής φιλοσοφίας και της μεταφυσικής σκέψης, όσο και υπέρβαση του υποκειμένου αλλά και του αντικειμένου καθώς και την ανάληψή τους από την εναλλασσόμενη σκέψη του ανοικτού χωροχρόνου και των αέναων μεταμορφώσεών του.

Στην ιστορία της σκέψης, η έννοια του Λόγου έχει διερευνηθεί μέσω πολλαπλών ερμηνευτικών προοπτικών. Όλες οι σημασίες που έχουν αποδοθεί στον Λόγο στο γίγνεσθαι του κόσμου, συμπυκνώνονται με ενιαίο τρόπο στην πρωταρχική και καταστατική συνθήκη του «είναι» του Λόγου. Ο Λόγος διατυπώθηκε στην προσωκρατική σκέψη (κυρίως στον Ηράκλειτο και λιγότερο στον Παρμενίδα και τον Δημόκριτο) και ξετυλίχθηκε στις εξειδικευμένες θεματικές της σκέψης, οι οποίες αναφέρονται στα αποσπάσματα του κόσμου ή σε σύνολα αποσπασμάτων ή στις σχέσεις των συνόλων. Ο Λόγος είναι αυτός που ζωογονεί την πλατωνική υπερβατική διαλεκτική του βιωμένου ιδεαλισμού, την Αριστοτέλεια οντο-θεολογία, αλλά και τη χριστιανική θεολογία, τον εγγελιανό λόγο και την ιδεαλιστική διαλεκτική του και τον λόγο της ιστορικής διαλεκτικής του Marx.

Ενώ όμως, για τον Ηράκλειτο ο Λόγος «είναι» λέγειν σκεπτόμενο

και ποιητικό του Εν-Όλου, με τους σοφιστές ο Λόγος μετασχηματίζεται σε ρηματική ομιλία και ο στοχαστικός βίος γίνεται υπόθεση ρητορείας, τεχνική της επιχειρηματολογίας και διδασκαλία. Με τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, εραστής της σοφίας και της γνώσης, ο Λόγος γίνεται φιλοσοφικός και μεταφυσικός. Ο Λόγος ως είναι εν τω γίνεσθαι του Εν-Όλου, μεταβάλλεται σε απόπειρα καθύποταξης της χρονικότητας του γίνεσθαι στην άχρονη παρουσία του Είναι και της υπερβατικής ουσίας του. Με τους δύο μεγάλους δασκάλους της σκέψης, το Εν-Όλον διασπάται, το είναι διαχωρίζεται από το μη είναι, η ιδέα του φαινομένου γίνεται η κυρίαρχη όψη του, η αλήθεια οδηγείται προς την *adaequatio intellectus et rei* και ο ανθρώπινος λόγος μετασχηματίζεται σε κριτή της αλήθειας και της ουσίας των όντων και των πραγμάτων. Η δυαδικότητα της διαλεκτικής δομής της Ηρακλειτιανής γλώσσας της σκέψης, ο διαφορούμενος και αντιφατικός χαρακτήρας του λέγειν της, μετασχηματίζεται σε οντολογική λογική της ταυτότητας, η οποία αγνοεί το αντίθετο, το αντιφατικό και τη διαφορά τους με την ταυτότητα. Ενώ ο Λόγος του Ηράκλειτου, διέπει τον κόσμο που είναι εν τω γίνεσθαι, ο κόσμος της ζωής δεν είναι ιστορία αφηγημένη και πλασμένη από τον άνθρωπο και τις επιδιώξεις του. Η γλώσσα είναι πάντα εν τω γίνεσθαι του χρόνου, αναδεικνύοντας τη σχέση των αντιθέτων και τις αέναες μεταπτώσεις τους.

Από την αρχαιοελληνική φιλοσοφική σκέψη και εντεύθεν, μετά από μια σειρά μεταμορφώσεων, ο Λόγος αναδύεται και αναπτύσσεται μέσα στην ανθρώπινη ιστορία, η γλώσσα αυτονομείται, γίνεται ενδοκοσμική, κόσμος μέσα στον Κόσμο, και κατασκευάζει την πραγματικότητά του. Έτσι, ορθώνεται το σύμπαν του ανθρώπινου Λόγου και των μεταφυσικών ή φυσικών παραστάσεών του, που γνωρίσαμε στην ιστορία της Δυτικής σκέψης. Η γλώσσα εξειδικεύεται σε κοσμολογικές, θεολογικές ή ανθρωπολογικές θεωρήσεις που προσπαθούν, ανθρωποκεντρικά και ανθρωπομορφικά, να κατανοήσουν διαστάσεις του Έν-Όλου. Η χρονικότητα του γίνεσθαι απορροφάται από την Ιστορία και την λογοτεχνική της δομή. Όλοι οι λόγοι του Λόγου και οι γλώσσες της Γλώσσας φωτίζουν, αναμφίβολα, διαστάσεις του Κόσμου, αφήνοντας όμως ανεξερεύνητο το αρθρωμένο, αλλά μετέωρο «κέντρο» του που δεν είναι, αλλά

ξετυλίγεται ως Χρόνος μαζί με τον άνθρωπο. Αναδυόμενοι από την «αρχική» σιωπή, μιλάμε για να καλέσουμε και να ονομάσουμε. Σκέψη (ο αρχαιοελληνικός Λόγος) και Γλώσσα, η μη ταυτολογική ταυτότητά τους, σημαίνουν σχέση με το άνοιγμα του συνόλου του χωροχρόνου και των απεριόριστων διαστάσεών του, που μεταμορφώνονται παραγωγικά σε κάθε όψη, σε κάθε περιοχή, σε κάθε τομέα, σε κάθε τμήμα της Ολότητας του Κόσμου. Κάθε λόγος και κάθε γλώσσα αναφέρονται και αφορούν, μια διάσταση του Όλου, ένα τμήμα της Ολότητας του όντος, έναν ιδιαίτερο τρόπο είναι και σύλληψης του όντος όπως αποκαλύπτεται στην απόκρισή του, σε κάθε τόπο και στιγμή του ξετυλίγματος του χωροχρόνου. Κάθε λόγος και κάθε γλώσσα συνιστούν μεταφυσικές αφαιρέσεις και εκλογικευμένες εμπειρίες του Εν-Όλου, που παραμένει άσκεφτος όταν προσεγγίζεται μόνο με τη λογική σκέψη ή μόνο με το ποιητικό ρήμα. Η εμπειρία του κόσμου μπορεί να προσεγγισθεί στοχαστικά και να βιωθεί ποιητικά, με την επικοινωνία λογικής σκέψης και ποιητικού ρήματος.

Η Σκέψη στον Παρμενίδη

Αν ο Ηράκλειτος ονομάζει το Εν-Όλον, το Είναι εν τω Γίγνεσθαι του Κόσμου, ο Παρμενίδης ονομάζει το Εν-Όλον ως Είναι και το διακρίνει από το μη Είναι (μηδέν). Το Είναι είναι αδιαίρετο, ακίνητο και αμετάβλητο. Για πρώτη φορά ερευνάται η αλήθεια με οντολογικά κριτήρια και για πρώτη φορά ορίζεται ένας ανεξάρτητος από τις αισθήσεις, νοητός κόσμος, ο οποίος θεωρείται πραγματικός. Η Παρμενίδεια αυτή θεώρηση εδράζεται στο μεταφυσικό επιχείρημα ότι «έστι γαρ είναι, μηδέν δ' ουκ έστιν». Στο ποίημά του «Περί φύσεως», θεωρεί ότι το Πραγματικό βρίσκεται στο Εν (Είναι) και όχι στο Πολλαπλό των ποικίλων και μεταβαλλόμενων όντων (Γίγνεσθαι). «Το Είναι όντως είναι, ενώ το μηδέν δεν είναι».

Η παραγωγική επιχειρηματολογία που καταστρώνει για να τεκμηριώσει λογικά την αγέννητη, άφθαρτη και αιώνια ύπαρξη του Είναι μπορεί να συνοψισθεί: Το Είναι είναι αγέννητο και αυτό μπορεί να αποδειχθεί με δύο παράλληλες συλλογιστικές τροχιές: α) Αν είχε μια Αρχή το Είναι, θα έπρεπε να προέρχεται είτε από το μη Είναι είτε από το Είναι. Αλλά από το μη Είναι δεν μπορεί να προέρχεται γιατί το μη Είναι είναι ανύπαρκτο και αδιανόητο και επίσης γιατί ακόμα και εάν υπήρχε το μη Είναι δε θα υπήρχε κανένας αποχρών λόγος (καμμία αιτία) από το μη Είναι να προκύψει κάποιο ον. Από την άλλη πλευρά, το Είναι είναι αδύνατο να προέρχεται από το Είναι γιατί αυτό θα πρϋπόθετε ένα άλλο Είναι, πέραν από το πρώτο Είναι και αυτή η διαδικασία θα συνέχιζε στο άπειρο. Κατά τον ίδιο τρόπο, αποδεικνύει ο Παρμενίδης ότι το Είναι δεν έχει τέλος γιατί το τέλος του θα σήμανε την μετάβασή του στο μηδέν, άρα μια τέτοια μετάβαση είναι ανύπαρκτη.

Ο Παρμενίδης, στο ποίημά του «Περί φύσεως», διατυπώνει την οντολογική θεώρηση ότι το πραγματικό «ον» είναι Ένα αδιαίρετο, αγέννητο, άφθαρτο, αμετάβλητο, ακίνητο και αιώνιο. Ο Παρμενίδης δίνει στο Αιώνιο και Απόλυτο Είναι μια α-χρονική διάσταση. Η αιωνιότητα τού Είναι είναι ένα παντοτινό τ-ώ-ρ-α, μια ακατάλυτη συνεχής παρουσία, «ουδέ ποτ' ήν ουδ' έσται, επεί νυν έστιν». Επίσης,

το Είναι παρουσιάζει και χωρική συνέχεια, είναι αδιαίρετο, ομογενές και αδιαφοροποίητο και αυτό γιατί εάν τέμνονταν από κάτι στο χώρο, αυτό θα ήταν από το μη Είναι, αλλά το μη Είναι είναι αδιανόητο και ανύπαρκτο και σαν μηδέν δεν μπορεί να διαχωρίζει το Είναι. Αν υπήρχε το κενό, θα εμπεριείχε το τίποτα, το μηδέν και επειδή το «μηδέν ουκ έστιν» και το κενό δεν μπορεί να υπάρχει. Επίσης, είναι ακίνητο και αμετάβλητο γιατί κάθε μετατόπιση του Είναι προς ένα άλλο σημείο που δεν είναι, θα σήμαινε την ύπαρξη του κενού και του τίποτα, πράγμα που έχει απορριφθεί εξ υπαρχής από την παραδοχή ότι το Είναι είναι ακίνητο και αμετάβλητο. Για τον Παρμενίδη, λοιπόν, το Είναι είναι αμετάβλητο όχι μόνο χρονικά και χωρικά, αλλά και ποιοτικά και ποσοτικά. Ακόμα, το Είναι είναι περατό και τέλειο, δηλαδή είναι απόλυτα τέλειο, ακέραιο και ολοκληρωμένο καθ' εαυτό, «ταυτόν τ' έν ταυτώ τε μένον καθ' εαυτό τε κείται». Αλλά η αναγνώριση και η περιγραφή του Είναι με βάση τις προηγούμενες λογικές κατηγορίες, αντιβαίνει και προσκρούει στο γίνεσθαι, δηλαδή στην κίνηση και την αλλαγή του αισθητού κόσμου και τις οποίες καταγράφει η ανθρώπινη αισθητηριακή εμπειρία.

«Το Είναι όντως είναι, ενώ το μηδέν δεν είναι». Με αυτή την κατηγορηματική διακήρυξη, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο Παρμενίδης θέτει τα θεμέλια της οντολογίας ως κεντρικής φιλοσοφικής θεώρησης του Είναι. Για τον Παρμενίδη το Ον είναι Όλον, ένα σύνολο δηλαδή μοναδικό που επιβάλλεται με το να Είναι και που αντιτίθεται προς ό,τι Δεν Είναι. Η Παρμενίδεια αυτή θεώρηση εδράζεται στο μεταφυσικό επιχείρημα ότι «έστι γάρ είναι, μηδέν δ' ουκ' έστιν», δηλαδή το Είναι υπάρχει, ενώ αυτό που Δεν Είναι, δεν υπάρχει. Το «τίποτα» δεν υπάρχει, άρα το «κενό» δεν υπάρχει. Ακριβώς επειδή δεν υπάρχει κενό που να διαχωρίζει την ύλη, συνάγεται ότι ο Κόσμος είναι ενιαίος και συμπαγής και αυτές του οι ιδιότητες δεν του επιτρέπουν καμμία κίνηση, αφού ούτε διακριτά τμήματα υπάρχουν, ούτε κενός χώρος για να κινηθούν. Έτσι όμως, δεν μπορεί να υπάρξει αλλαγή Ον και Μη Ον νοούνται ως μη αναγωγίμα το ένα στο άλλο «ούποτε δαμή είναι μη εόντα».

Από τη διϋστική θέση του Παρμενίδη εκκινεί και η κλασική Πλατωνική αντίληψη περί των Ιδεών ως «όντως όντων», η οποία

όμως διαφορίζεται στην εξέλιξή της, όταν ο Πλάτων επανέρχεται για να υποστηρίξει, στο διάλογο “Σοφιστή” πως «ον» και «μη ον» είναι οι ακραίοι όροι μια οντολογικής σειράς της οποίας τους ενδιάμεσους όρους, αποτελούν αντιστοίχως, το μη είναι του όντος και το είναι του μη όντος. Ο Παρμενίδης δεν αρκείται στο να υποστηρίξει ότι το Είναι υπάρχει και είναι αιώνιο και αυτό γιατί ως υπάρχον δεν μπορεί να νοηθεί ούτε ως παρελθόν (ήταν) ούτε ως μέλλον (θα είναι). Θέλει να καταστήσει σαφές ότι το Είναι δε γεννάται, καθώς θα έπαυε, αν διαιρούνταν, να είναι ταυτόσημο με τον εαυτό του. Αντιθέτως, μένει ακίνητο και αυτάρκες.

Αυτό όμως που θέλει να υπογραμμίσει ο Παρμενίδης είναι η ταύτιση του «νοείν» και του Είναι, «το γαρ αυτό νοεин εστίν τε και είναι». Το «νοείν» συλλαμβάνει το Είναι που του απο-καλύπτεται και ταυτίζεται μ’ αυτό. Το Είναι φανερώνεται μόνο μέσω του «νοείν» και όχι μέσω των αισθητηρίων οργάνων. Το «νοείν» υπερβαίνει την αισθητηριακή αντίληψη του εμπειρικού κόσμου, ο οποίος χαρακτηρίζεται από τη φαινομενική πολλαπλότητα και την αέναη αλλαγή (γίγνεσθαι) και συνδέεται μ’ αυτό που είναι μόνιμα παρών στο νου (Είναι). Αυτό που Είναι, είναι το ίδιο με αυτό που στοχεύει η νόηση το ον που αναπαριστά η νόηση συμπίπτει με το ον που εξετάζεται από τη νόηση. Αυτό που κάθε φορά εννοείται είναι το παρόν (Είναι) και αντιστρόφως, το παρόν (Είναι) είναι παρόν μόνο εξαιτίας της εννόησής του (το νοείν). Επομένως, Είναι και νοείν είναι το ίδιο, «ταυτόν δ’ εστίν νοεин τε και ουνεκεν εστι νόημα». Ο Παρμενίδης ταυτίζει το Είναι με τη Θεϊκή Αλήθεια, η οποία μόνο με τη νόηση, και όχι με τις απατηλές αισθήσεις, μπορεί να συλληφθεί. Ο διαχωρισμός της «απόλυτης αλήθειας» από τον αισθητό κόσμο και η αποδοχή της υπεροχής του νου σε σχέση με την αίσθηση, δημιουργεί μια διϊστική θεώρηση που βρίσκει την κορυφαία έκφρασή της στον Πλάτωνα. Ο Πλάτωνας αναρωτιέται: τι είναι αυτό που πάντοτε είναι και δεν υπόκειται στο γίγνεσθαι; Και τι είναι αυτό που συνεχώς μεταβάλλεται και ουδέποτε είναι; Το αντικείμενο της έλλογης νόησης είναι αυτό που παραμένει πάντοτε αμετάβλητο, ενώ το αντικείμενο της γνώμης και της άλογης αίσθησης είναι αυτό που γεννιέται και χάνεται, αυτό που δεν έχει αυθεντική ύπαρξη» (Πλάτων, Τίμαιος 27d). Η πλατωνική ανθρωπολογική διχοτόμηση σώματος και νόησης έχει

τη γενεαλογία της στην νομισιαρχική σκέψη του Παρμενίδη.

Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι με τον Παρμενίδη δημιουργείται η φιλοσοφία, το αντικείμενο της φιλοσοφίας είναι το Όν, αυτό που Είναι και εξισώνεται με την Αλήθεια και το Μη Είναι, το Μηδέν με το Λάθος. Η σχέση Είναι και μη Είναι είναι αντιφατική, η θέση του ενός αίρει την θέση του άλλου. Το να φιλοσοφείς σημαίνει ότι μιλάς για το Όν και η φιλοσοφική αλήθεια είναι η ταυτότητα του Όντος και του Λόγου. Για να μυηθούμε στο Λόγο του Όντος και να προσανατολιστούμε στην Αλήθεια, προϋπόθεση είναι να αποκοπούμε από το ρευστό κόσμο του γίνεσθαι, των αενάως μεταβαλλόμενων φαινομένων και να αναχθούμε στην αγέννητη τελειότητα και την ανώλεθρη πληρότητα του αιώνια παρόντος Όντος. Το Όν αποκλείει κάθε παρελθούσα γέννηση (κάθε διείσδυση στο γίνεσθαι) και κάθε μελλοντικό όλεθρο. Το Είναι των όντων διαχωρίζεται από το φαινομενικό γίνεσθαι των όντων, ουσιαστικά δεν μετέχει σε τίποτα.

Η πορεία προς τη μύηση δεν οδηγεί στη τέχνη της ζωής (όπως στον βραχμανισμό και τον Βουδισμό που εμφανίζονται εκείνη την εποχή), αλλά στη Γνώση και στο Λόγο του Όντος. Στον Παρμενίδη συναντάμε τον υπαινιγμό μιας κορυφαίας μεταφυσικής διάκρισης, μεταξύ ζωής και σκέψης, σοφίας και γνώσης, η οποία έκτοτε επισκιάζει το γίνεσθαι της φιλοσοφίας του κόσμου και το γίνεσθαι του κόσμου της φιλοσοφίας. Η μεταφυσική διάκριση αυτή μπορεί σχηματικά να αποδοθεί ως αντιπαράθεση πρακτικής σοφίας (φρόνησις, prudentia) και θεωρητικής σοφίας (διανοητική ή πνευματική, sapientia). Η φιλοσοφία έκτοτε αναζητά και προσεγγίζει τη σοφία, δίχως να δοκιμάζει την εμπειρία της παρά μόνο συγκυριακά. Η φιλοσοφία είναι ένα είδος λόγου και η σοφία μια ορισμένη ιδιότητα της σιωπής. Η φιλοσοφία είναι ένας τρόπος του σκέπτεσθαι, η σοφία ένας τρόπος του ζην, η αυθεντική σοφία είναι η σύνδεση των δύο και όχι ο συμφυρμός τους. Τα περιεχόμενά της; Γαλήνη της ψυχής, πνευματική και διανοητική απλότητα και αμεσότητα, όπως επίσης και η εμπειρία της ενότητας μέσω της βιωμένης γνώσης του Πραγματικού.

Από τον Παρμενίδα στην τεχνο-επιστήμη

Η περιπέτεια της φιλοσοφικής σκέψης ανοίγει τον ιστορικό χωρόχρονο του Δυτικού Πολιτισμού με μια παραγωγική ταυτολογία, διατυπωμένη από τον Παρμενίδα: «έστι γαρ είναι» και «το γαρ αυτό νοειν εστιν τε και είναι». Στο κλείσιμο της αυτή η περιπέτεια καμυλώνει τον χωροχρόνο της ιστορίας και την οδηγεί στο διαρκές και συνεχιζόμενο τέλος της, με μια εξίσου παραγωγική ταυτολογία, την τεχνο-επιστήμη. Η τεχνο-επιστήμη αναλαμβάνει τις εποχιακές μεταμορφώσεις της σκέψης (μαγεία, μύθοι, μυθολογία, θρησκεία, θεολογία, μεταφυσική ή «αντι-μεταφυσική» επιστημονική φιλοσοφία και τις οι αλληλεπιδράσεις τους) σε μια δομή που ανακυκλώνει αενάως τη δομή της και την ίδια τη διαδικασία δόμησής της. Με την Παρμενείδεια μεταφυσική τομή Είναι και μη-Είναι και την ταύτιση Είναι και νοειν, η πρωταρχική ενότητα του Εν-Όλου και του ΌλουΤίποτα διασπάται, το νοειν σκέφτεται το Είναι ως άχρονη παρουσία (θετικότητα) και αφήνει άσκεφτο το μη είναι, το κενό και το τίποτα (αρνητικότητα), την άλλη όψη του Είναι. Ενω στην αυγή της φιλοσοφικής σκέψης, ο Παρμενίδης στοχάστηκε το Νοειν ως Είναι και το Είναι ως Νοειν, δηλαδή Νοειν «και» Είναι=Ίδιο, στο λυκαυγές της, με την τεχνο-επιστημονική δομή το Είναι είναι Νοειν και το Νοειν είναι Είναι. Έτσι η ιστορία του Είναι (ως παρουσία, ουσία, θεμέλιο, αλήθεια, νόημα, αιτία και σκοπό), ως ιστορία των μεγάλων αυτοερμηνειών του Είναι περαιώνεται, η παρουσία συναντά την απουσία, τα θεμέλια καταρρέουν και συναντούν το μη θεμέλιο, το αθεμελίωτο, το νόημα επιστρέφει στο μη νόημα, η αιτία και ο σκοπός αντικρύζουν το τυχαίο, το ενδεχόμενο και το πιθανό. Τόσο η οντολογική σκέψη που θεώρησε το Είναι ως αιώνια καθορισμένο που δύναται να διερευνηθεί και να παρασταθεί ισομορφικά ή όχι από τη σκέψη, όσο και η μεταφυσική δυαδική σκέψη που τέμνει το είναι από το φαίνεσθαι, τα φαινόμενα από τα πράγματα, το μηδέν από τον ον, αναζήτησαν τους όρους της ενότητας και της ταυτότητας του κόσμου. Τόσο στην ιδεαλιστική όσο και στην υλιστική εκφορά της, η σκέψη, αντιλήφθηκε την ενότητα ως απόλυτη, δεδομένη, αυτάρκη, αυθύπαρκτη και αυθυπόστατη. Η Σκέψη που εκφράστηκε δια των σκέψεων και των συμβόλων της στους διάφορους χρό-

vous του Χρόνου διέπονταν από ένα είδος φιλοσοφικού ναρκισσισμού, διανοητικού αυτισμού ή και νοποιαρχικού εγωισμού. Δεν αναγνώρισε και δεν σχετίστηκε με το ριζικά Άλλο, αυτό που δεν υπόκειται στις μεταφυσικές αφαιρέσεις και συγκεκριμενοποιήσεις, το «αδάμαστο» που δεν μπορεί να οριστεί και να θεμελιωθεί από τις ανθρώπινες παραστάσεις.

Προλογίζοντας τη φιλοσοφική-μεταφυσική σκέψη

Δομικός πυρήνας της προσωκρατικής σκέψης ήταν η αναζήτηση μιας έσχατης οντολογικής πραγματικότητας, η οποία είναι αφανής σε σχέση με τον εμπειρικό κόσμο της φαινομενικότητας. Η μεταφυσική επιχειρηματολογία που καταστρώθηκε από τους εκπροσώπους της προσωκρατικής σκέψης, θα σηματοδοτήσει τις δύο αντίθετες, αλλά και συμπληρωματικές κατευθύνσεις της μετα-προσωκρατικής σκέψης: Η πρώτη κατεύθυνση, την οποία χαράζουν οι Σοφιστές (Πρωταγόρας, Ιππίας, Γοργίας κ.ά.) παραπέμπει στη σκέψη του εμπειρισμού, του φαινομεναλισμού και του θετικισμού. Ο σχετικισμός και ο ατομικισμός που διέπει τις θεωρίες των Σοφιστών, θα τους οδηγήσει στον σκεπτικισμό, και τον μηδενισμό. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο θα περιοριστούν στη μελέτη του πώς γνωρίζουμε και δε θα αναζητήσουν καινούργια γνώση. Για τους Σοφιστές ο νόμος δεν είναι «φύσει», απόρροια κάποιου συμπαντικού νόμου, αλλά «θέσει», αποκλειστικά ανθρώπινη δημιουργία και επινόηση. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο, παραιτούνται από κάθε αναζήτηση για την απόλυτη αλήθεια και επικεντρώνονται σε πρακτικά θέματα και στις σχέσεις του ατόμου με την κοινωνία.

Η δεύτερη κατεύθυνση που χαράζουν ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, παραπέμπει στον υπερβατικό και βιωμένο ιδεαλισμό και τον μεταφυσικό υλισμό ή πραγματισμό. Η ανθρωπολογική θεώρηση που εισάγει ο Σωκράτης, αποβλέπει στον άνθρωπο και την ηθική του στάση στις δημόσιες υποθέσεις, αλλά δεν τον αποσυνδέει από το φυσικό και οντολογικό του υπόβαθρο, όπως διεξοδικά διερευνάται στο έργο του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Όμως, για τους τρεις φιλοσόφους και σε αντίθεση με τους Σοφιστές, ο νοτικός κόσμος είναι ο αληθινός κόσμος και η αιτία που διασφαλίζει την ενότητα του αισθητού κόσμου, η πηγή απ' την οποία αντλεί το νόημα και την ύπαρξή του. Στην αττική φιλοσοφία της κλασικής εποχής, επαναλαμβάνονται όλα τα θέματα που έχουν τεθεί από τους προσωκρατικούς στοχαστές, αλλά προσεγγίζονται και ταξιθετούνται σε νοτικές συνθέσεις που αποτελούν καινοτόμες πνευματικές δημιουργίες.